

ПРОГРАМА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ В ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ
САМОСТІЙНИКІВ-СОЦІАЛІСТІВ

У статті проаналізовано національно-державну програму Української партії самостійників-соціалістів (УПСС).

Ключові слова: національно-державна програма, політична партія, самостійність України, державне будівництво.

In the article is analyzed national program of Ukrainian Party Samostijnukiv-Sociolistu.

Key words: national program political parties, independence of Ukraine the state construction.

Історичний досвід показує, що успіх національного державотворення залежить, насамперед, від вибору форми організації влади та типу державного устрою. Їх вдалий вибір, адекватність традиціям національного державотворення та врахування політичних позицій більшості населення країни дає можливість політичному проводу найповніше реалізувати свою стратегічну програму суспільно-економічних перетворень, виправдати сподівання, покладені на нього громадськістю.

Сучасні проблеми, пов'язані з проведенням політичної реформи в країні, спонукають науковців і політиків повертатися до вивчення вітчизняного досвіду. Особливе значення в цьому контексті має доба національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Саме в цей період національна еліта зробила спробу втілити в життя багатовікове прагнення власної держави. Тоді відбувався інтенсивний пошук найоптимальнішої моделі національно-державного будівництва. Цим займалися, насамперед, українські політичні партії.

Наприкінці 1917 р. утворилася нова партія – Українська партія самостійників-соціалістів (УПСС). Установчий з'їзд партії відбувся 17–19 грудня 1917 р. На ньому об'єдналися всі самостійницькі групи та Українська народна партія, яка стала основою новоствореної партії [1].

Делегати з'їзду, заслухавши доповіді, ухвалили постанову, в якій було викладено політичну платформу УПСС. Основні її положення полягали в наступному. Насамперед, партія виступала за негайне проголошення УНР самостійною

і незалежною державою, про що необхідно було сповістити всі країни. Справу створення федерації пропонувалося відкласти до закінчення війни і лише після створення нових держав і остаточного визначення меж України з'ясувати? з ким республіці буде вигідно федеруватися. Тому, у зв'язку з проголошенням самостійності України, на думку делегатів з'їзду, необхідно було відкликати депутатів, обраних на Всеросійські Установчі збори, скасувати § 3 закону про вибори до Українських Установчих зборів, який надавав право голосу негромадянам України, і відкласти виборчу кампанію на місяць для того, щоб українські солдати змогли встигнути повернутися в Україну. Партія наполягала на тому, що уряд повинен рішуче стати на ґрунт «національно-державної політики, маючи на увазі тільки інтереси України» [2, с. 3–4]. Державною мовою проголошувалася українська, якою необхідно було перекласти документи всіх державних закладів, назви вулиць і установ. Церковна служба також повинна була проводитися українською мовою [2, с. 8].

Ухвалені з'їздом рішення були зачитані Й.Маєвським на засіданні Малої Ради 21 грудня 1917 р. і висловлено побажання, щоб найближчим часом вона розглянула питання про проголошення УНР незалежною республікою [3].

Конкретніше уявлення партії щодо державного устрою України були викладені у програмі. Цьому був присвячений окремий розділ за назвою «Державний лад». У першому пункті наголошувалося, що партія стоїть на ґрунті повної незалежності Української Народної Республіки. У програмі закріплювався поділ на законодавчу та виконавчу владу. Вищою законодавчою владою вважався парламент (Центральна Українська Рада), який обирався на основі п'ятичленної формули терміном від 3 до 5 років і утримувався на державний кошт.

Виконавчу владу згідно із програмою представляли Президент Республіки і Рада Міністрів. Президент мав обиратися парламентом і залишався ним до переобрання парламенту і виборів нового Президента. Повноваження Президента та його взаємовідносини з парламентом мали бути точно зазначені в основних законах Республіки. Формування Ради Міністрів Президент мав доручати одному із представників парламентської більшості як Голові Ради Міністрів. Рада Міністрів була підзвітна парламенту і висловлювання недовіри до неї з його боку вело обов'язково до зміни цього складу

уряду. В разі, якщо представник більшості не зміг утворити Раду Міністрів, то її формування доручалося Президентом іншому представнику парламентських груп і тоді уряд мав бути коаліційним [4, с. 159–160].

Програма також проголошувала широкі демократичні права. Декларувалася потреба ліквідації класів і класових привілеїв як перший ступінь до повної економічної і політичної рівності; рівноправність жінок; свобода друку, слова, освіти, національності, релігії, совісті, переконань, зборів, товариств, спілок, організацій тощо. Урядовці повинні були нести відповідальність перед громадянами. Показовим є пункт, в якому зазначалося, що урядовець не міг бути призначеним проти волі тих, кому він повинен був служити.

Докладно у програмі виписані були основи, на базі яких мали проводитися вибори до всіх виборних інституцій. Зокрема, загальне, рівне, безпосереднє виборче право з таємним голосуванням; створення виборчих округів у національних межах; кількість депутатів від сіл і міст мала бути пропорційною кількості людності; від кожної нації кількість депутатів також мала бути пропорційною кількості людності; суворе покарання, встановлене законом за зловживання, підступ або шахрайство під час виборів з боку адміністрації чи окремої партії; виборчі комісії мали складатися з представників усіх партій для забезпечення справедливості виборів.

Партія виступала за право автономності областей і країн, незважаючи на їх територію, які відрізнялися або певною національністю, або окремими умовами життя. Обґрунтовуючи це положення, програма підкреслювала, «аби не була гноблена національна меншість чи нація слаба». Це положення спростовує тезу щодо крайнього націоналізму УПСС, яка начебто дбала тільки про українську націю.

Виступаючи за державність України, самостійники-соціалісти, водночас, підпали під тогочасні впливи з боку провідних соціалістичних партій у питанні організації національної армії. Так само як і есери, і есдеки, і інші партії, вони висунули гасло ліквідації постійної армії й утворення народної міліції. Загалом партія вважала, що український народ повинен прагнути до ідеального устрою, яким вони вважали соціалістичний [4, 158–159].

Відстоюючи постулат самостійності України, УПСС підтримала Центральну Раду в конфлікті з Раднаркомом, позитивно сприйняла підписання Брестського мирного договору

та ухвалення IV Універсалу. Водночас, УПСС стала в опозицію щодо уряду В.Голубовича. Як і більшість українських партій, вона виступила проти скликання Українських Установчих зборів 12 травня 1918 р., вважаючи, що вибори до них пройшли у ненормальній обстановці. На думку партійних лідерів, Центральна Рада та її уряд підготували ґрунт для гетьманського перевороту П.Скоропадського [5, с. 22].

УПСС не підтримала нову владу гетьмана і брала участь у всіх опозиційних об'єднаннях. Саме з її ініціативи й був утворений Український національно-державний союз (УНДС) у травні 1918 р. Свою діяльність Союз розпочав із підготовки «Меморандуму українських політичних партій» гетьману П.Скоропадському. В роботі, присвяченій історії партії Самостійників-соціалістів, зазначається, що проект документа представив ЦК УПСС [5, с. 38]. Хоча у іншій літературі містяться інші відомості щодо авторства документа. З утворенням УНДС серед українських партій поширюється ідея скликання всеукраїнського національного з'їзду на зразок Національного конгресу, який відбувся в квітні 1917 р. Головною метою з'їзду вважалося формулювання загальних гасел, які б стали основою для єдиного національного фронту. Це гасло підтримала й УПСС, вважаючи, що необхідно об'єднати зусилля всіх українських партій й домагатися Українізації гетьманського уряду.

Протягом усього періоду гетьманату П.Скоропадського УПСС підтримувала всі заходи УНДС, а згодом і УНС. Вона виступала за легітимні форми боротьби з гетьманським режимом. Але коли розпочалася організація загального антигетьманського повстання, ініційоване В.Винниченком і М.Шаповалом, партія підтримала його. У згаданій вище роботі про діяльність партії зазначається, що саме три партії – УПСС, УСДРП та УПСР ухвалили рішення організувати повстання і утворити для цієї мети Директорію [5, с. 42]. Члени партії брали активну участь у повстанні.

З перемогою Директорії УПСС взяла активну участь у розробці програми національно-державного будівництва в Україні. Так, представники партії брали участь у роботі Державної наради, яка відбулася 12–14 грудня у Вінниці. Вони разом з іншими поміркованими партіями відстоювали ідею парламентаризму, виступаючи проти радянської системи влади [6, с. 22]. Не підтримала партія й «трудовий прин-

цип» організації влади, на який поступово схилилася Директорія УНР і який вона почала запроваджувати на місцях.

1 січня 1919 р. ЦК партії виніс постанову, в якій підкреслювалося, що тільки тверда демократична влада, оперта на довіру народу, може врятувати Українську державу. Спираючись на цю ключову тезу, документ пропонував Директорії передати владу «правдивому народному представництву» – Всенародним Українським зборам, обраним за п'ятичленною формулою. Водночас, тут припускалася можливість оголошення Директорією диктатури та обмеження громадянських свобод за умов загрози українській державності. Ставлення до інших національностей, як вважали самостійники-соціалісти, повинно було зумовлюватися їхньою лояльністю до української державності та влади [7, січня].

УПСС негативно поставилася до скликання Трудового Конгресу. ЦК партії 15 січня 1919 р. видав спеціальну постанову «В справі майбутнього Трудового Конгресу». У документі окреслювалися моменти, які, на думку лідерів партії, знижали правочинність Трудового Конгресу. Зокрема, недосконалість інструкції про вибори, яка була розроблена «нашвидко»; відсутність налагодженого державного апарату, який би організовував ці вибори; занадто короткий термін для підготовки та проведення виборів, що позбавляло партії можливості проведення широкої передвиборчої агітації. Суттєвим недоліком називалося й те, що частина території України знаходилася під окупацією різних держав (Радянської Росії, Польщі, Румунії, Донської республіки), а це означало, що інтереси населення цих регіонів не могли бути представлені на Конгресі. Умови, за яких відбувалися вибори, називалися в постанові «ненормальними», бо значна частина населення внаслідок військових дій не змогла взяти участі у виборах. Тому робився висновок, що на майбутньому Конгресі трудові маси та їх інтереси не будуть «певно представлені».

Основною причиною негативного ставлення партії до виборів до Трудового Конгресу було реальне військово-політичне становище України. На переконання УПСС, у час загрози самому існуванню УНР, коли необхідно зосередити всі сили народу на самозахисті, було недоцільним його відволікання на інші справи, в тому числі й на вибори. У постанові зазначалося, що «партія не могла взяти належної участі у виборах», бо «головним чином працює по утворенню і орга-

нізації військової сили і оборонних средств держави». Але, зважаючи на реальність скликання Трудового Конгресу, у документі висловлювалася віра в те, що цей орган зрозуміє момент і виконає свою історичну роль визволення українського народу, його працюючих мас [8].

На Трудовому Конгресі фракція самостійників-соціалістів нараховувала близько 10 своїх членів, які користувалися значною підтримкою присутніх тут представників старшинського складу армії [9]. Від імені фракції Пацюк зачитав декларацію з питання форм організації влади в Україні. Декларація відстоювала демократичні принципи державотворення й у загальних рисах повторювала основні принципи, викладені у декларації УСДРП. Водночас партія не підтримувала ідеї щодо негайної організації трудових рад і трудових конгресів на місцях, за що виступала декларація есдеків. Самостійники-соціалісти називали ці ради «сурогатом совітів» і виступали за створення на місцях національних союзів [7, 29 січня]. Під час роботи Конгресу фракція увійшла до спільного блоку з іншими партіями, які поділяли принципи парламентаризму, і разом склали спільний документ. На основі цього документа й був ухвалений делегатами Конгресу «Закон про форму влади в Україні».

Спочатку УПСС підтримувала Директорію УНР, її члени входили до складу перших двох урядів В.Чехівського та С.Остапенка. Але партія не підтримала уряд Б.Мартоса, не дала своїх представників до його складу й стала щодо нього в опозицію [5, с. 45–46]. Основною причиною цього стало неприйняття «трудового принципу», який намагався втілити в життя цей уряд.

З цього часу УПСС входила до так званої правої опозиції разом із УПСФ, УДХП, УНРП. Лідерам партії ставили в провину, що вони начебто наприкінці квітня 1919 р. стали організаторами виступу П.Болбачана проти Директорії УНР. Він визнав на суді, що став знаряддям у руках політичного блоку соціалістів-самостійників і хліборобів-демократів, якому співчували народні республіканці [10]. Але прямих доказів цього не було знайдено. Не дав ніяких підтверджуючих результатів обшук, проведений у приміщенні Кам'янець-Подільського університету, де відбувалися наради цих партій. Зробили трус і в помешканні колишнього члена Директорії, одного з керівників УПСС П.Андрієвського. Тут було знайдено відкритий лист П.Андрієвського до С.Петлюри, де ос-

танньому пропонувалося піти у відставку з посади Головного отамана, а також містилася вимога демісії уряду [11].

У Кам'янці-Подільському, який з червня 1919 р. став центром політичного життя УНР, УПСС разом із іншими названими вище партіями постійно критикувала політику Директорії УНР та її уряду і висувала вимогу розширити соціалістичний кабінет за рахунок залучення до його складу представників більш поміркованих партій. Вона також підтримала членів комісій, обраних на Трудовому Конгресі, вважаючи, що саме вони мають стати інститутом обмеження практично одноосібної влади С.Петлюри. На своїй нараді 13 липня 1919 р. ці партії визнали за необхідне відновлення діяльності комісій Трудового Конгресу та всебічну підтримку їх у справі контролю за діяльністю уряду. Учасники зборів також висловилися за частіше проведення нарад членів Трудового Конгресу, обраних свого часу [12].

УПСС стала членом створеного у липні 1919 р. Українського національно-державного союзу (УНДС). Він оголосив себе наступником колишнього Національного союзу і, з незначними змінами, прийняв його статут. До складу Союзу увійшли соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники, хлібороби-демократи, народні республіканці та селянські соціалісти. Головою УНДС було обрано члена УПСФ М.Корчинського. Своїм основним завданням новостворений Союз вбачав утворення міцної самостійної демократичної Української держави; боротьбу за демократичний виборчий закон і законну владу, відповідальну перед парламентом; захист прав українського народу на міжнародній арені, а також сприяння створенню сильної української армії. З метою реалізації цих завдань члени Союзу планували здійснювати постійний тиск на Директорію та соціалістичний уряд [13].

Відстоюючи принципи парламентаризму, соціалісти-самостійники вітали перехід правлячої партії УСДРП влітку 1919 р. на демократичні засади і створення нового уряду І.Мазепи. Зважаючи на складні військово-політичні обставини кінця серпня – початку вересня 1919 р., партія підтримала ідею уряду щодо скликання не парламенту, а передпарламенту. Як і інші партії, УПСС прагнула його швидкого зібрання, щоб замінити класовий Трудовий Конгрес. 21 вересня Президія УНДС на своєму засіданні ухвалила резолюцію про негайну організацію передпарламенту, який повинен був складатися з представників тільки тих політичних партій і

громадських організацій, які стояли на ґрунті Української державності та широкої демократії. Він розглядався як тимчасовий орган, який мав функціонувати до скликання постійного парламенту із законодавчими та контролюючими функціями [14].

Але реальні умови не дозволили скликати передпарламент, і Директорія УНР повернулася до практики скликання Державних нарад із представників різних партій. УПСС взяла участь у нараді 25 жовтня 1919 р. Представники партії висували вимогу залучення до державної та урядової роботи представників опозиційних партій [15]. Соціаліст-самостійники також брали участь у роботі міжпартійних нарад, які пройшли наприкінці грудня і підтримали їх рішення щодо створення Кам'янецької Національної Ради (згодом Української Національної Ради).

Після втрати Директорією УНР української території основна частина партії опинилася за кордоном. Тут вони підтримали утворення у Відні у березні 1920 р. нового УНДС, ставши його членом.

Унаслідок перших перемог українсько-польського фронту в травні 1920 р., була повернута частина української території. УПСС після демісії уряду І.Мазепи надала своїх представників у новий уряд В.Прокоповича. У ньому більшість портфелів належала есефам і соціалістам-самостійникам. Але цей уряд не зміг вже нічого зробити, а його наступник – уряд А.Лівицького – був уже урядом в імміграції. Більшість членів УПСС з поразкою національно-визвольних змагань перебралася за кордон. Згодом діяльність партії припинилася.

1. Нова Рада (Київ). – 1917. – 10 грудня.

Постанови Першого Всеукраїнського З'їзду самостійників-соціалістів. – К.: Дніпро, 1918. – 8 с.

3. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2-х томах. – Т. 2. – К., 1996. – С. 58.

4. Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття: програмові і довід. матеріали. – К.: Консалтинг, Феніс, 1993. – 336 с.

5. Українська партія Самостійників-Соціалістів (У.Н.П.). Українська революція (1917–1919). Діяльність партії самостійників-соціалістів в зв'язку з політичними подіями на Україні за час 1901–1919. Ідеологія, програм і статут партії. – Відень-Київ, 1920. – 86 с.

6. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Скрантон, 1962. – Т. 1. – С. 109.

7. Робітнича газета (Київ). – 1919.
8. Україна (Київ). – 1919. – 17 січня.
9. Столичний голос (Київ). – 1919. – 19 січня.
10. Визволення (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 5 липня.
11. ЦДАВО України. – Ф. 1429 – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 33–35.
12. Трудовий шлях (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 16 липня.
13. ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 290. – Арк. 1.
14. ЦДАВО України. – Ф. 1429. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 16.
15. Україна (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 28 жовтня.